

БЕНДЖАМІН МОЗЕР

ЗОНТАГ

Життя і творчість

Переклала з англійської Наталія Климчук

ЛЬВІВ

П: Ти завжди домагаєшся успіху?

В: Так, я досягаю бажаного у тридцяти відсотках випадків.

П: Тобто, не завжди.

В: Ні, завжди. Успіх у тридцяти відсотках спроб — це завжди.

ЗІ ЩОДЕННИКІВ СЮЗАН ЗОНТАГ,

1 листопада 1964 р.

ЗМІСТ

ВСТУП: Аукціон душ	13
------------------------------	----

ЧАСТИНА I

РОЗДІЛ 1: Королева заперечення	27
РОЗДІЛ 2: Головна брехня	38
РОЗДІЛ 3: З іншої планети	45
РОЗДІЛ 4: Нижня Слоббовія	59
РОЗДІЛ 5: Колір сорому	68
РОЗДІЛ 6: Прогрес бісексуалки	78
РОЗДІЛ 7: Ласкава диктатура	89
РОЗДІЛ 8: Містер Касобон	98
РОЗДІЛ 9: Мораліст	110
РОЗДІЛ 10: Гарвардські гностики	120

ЧАСТИНА II

РОЗДІЛ 11: Яке значення ви вкладаєте у слово «значення»?	135
РОЗДІЛ 12: Ціна солі	149
РОЗДІЛ 13: Комедія ролей	162

РОЗДІЛ 14: Або безмежна радість, або безмежна лють	176
РОЗДІЛ 15: Фансвіль	197
РОЗДІЛ 16: Де закінчуєшся ти і починається камера	216
РОЗДІЛ 17: Боже, благослови Америку	234
РОЗДІЛ 18: Материк неврозу	249
РОЗДІЛ 19: Хи-Dап Хôn-Tăc	262
РОЗДІЛ 20: Чотириста лесбійок	277
РОЗДІЛ 21: Китай, жінки, диваки	288
РОЗДІЛ 22: Сама природа мислення	302
РОЗДІЛ 23: Абсолютно невразлива	314

ЧАСТИНА III

РОЗДІЛ 24: <i>Toujours fidèle</i>	329
РОЗДІЛ 25: За кого вона себе має?	348
РОЗДІЛ 26: Раба серйозності	359
РОЗДІЛ 27: Коли все гаразд	375
РОЗДІЛ 28: Слово нікуди не подінеться	393
РОЗДІЛ 29: Чому не повертаєшся в готель?	405
РОЗДІЛ 30: Випадкова інтимна близькість	418
РОЗДІЛ 31: Оте ампула «Сюзан Зонтаг»	431
РОЗДІЛ 32: Взяти заручників	445
РОЗДІЛ 33: Жінка для колекції	455

ЧАСТИНА IV

РОЗДІЛ 34: Серйозна людина	469
РОЗДІЛ 35: Культурна подія	483
РОЗДІЛ 36: Історія Сюзан	496
РОЗДІЛ 37: Так, як Каллас	507
РОЗДІЛ 38: Морська істота	516
РОЗДІЛ 39: Найприродніша у світі річ	527
РОЗДІЛ 40: Важить який письменник	540
РОЗДІЛ 41: Очевидець лиха	551

РОЗДІЛ 42: Ні зрозуміти, ані уявити	562
РОЗДІЛ 43: Єдина реальна річ	573
ЕПЛОГ: Тіло та його метафори	587
<i>Подяки</i>	593
<i>Примітки</i>	596
<i>Бібліографія</i>	666
<i>Подяки за ілюстрації</i>	677
<i>Іменний покажчик</i>	681

ВСТУП

Аукціон душ

У січні 1919-го, в пересохлому річищі на північ від Лос-Анджелеса зібралися тисячі кіноакторів, щоб відтворити жахіття того часу. Заснований на виданій роком раніше книжці вцілілої під час кривавої розправи над вірменами юної дівчини, фільм «Аукціон душ», друга назва якого «Згвалтована Вірменія», став одним із найперших голлівудських сенсаційних видовищ. Цей новий жанр поєднав спецефекти та непомірний кошторис з метою приголомшити глядацьку аудиторію. Він став навіть актуальнішим і ще більше приголомшив, бо в ньому застосований ще один новий жанр, — кінохроніка, яка набула популярності під час Першої світової війни, що закінчилася два місяці тому. Цей фільм був, як заведено казати, «заснований на правдивій історії». Масове винищення вірмен розпочалося 1915 року і тривало й досі.

Сухе піщане русло річки Сан-Фернандо поблизу Ньюголла, штат Каліфорнія, виявилось «ідеальною» локацією*, за висловом з одного фахового видання, щоб зняти, як безжалні турки і курди жемуть «обдерту юрбу вірмен, які сунуть клунки, а дехто й малих дітей кам'янистими дорогами і стежками в пустелі».¹ У зйомках узяли участь тисячі вірмен, серед них були й ті, яким вдалося уціліти та дістатися до Сполучених Штатів.

* Локація — місцевість для кінозйомок, що відповідає сценарному задуму. — Тут і далі примітки перекладача.

Для деяких акторів масовки ті зйомки сцен, у яких злочинний натовп гвалтує, у яких безліч людей силоміць заганяють у воду і топлять або примушують копати власні могили, а також приголомшливі панорамні зйомки розпинання жінок стали надто великим випробуванням. «Кілька жінок, чії родичі загинули від шаблі турка, — розповідав хронікер, — зомліли, дивлячись на видовище, яке відтворювало тортур та збезчещення».

Потім журналіст повідомив, що продюсер «влаштував сніданок на природі».

На одній з фотографій того дня зображена молода жінка у квітчастому вбранні з великим гобеленовим саквоюжем на руці. Вона стоїть, обіймаючи якусь дівчинку, серед саморобних наметів біженців, із журливим виразом обличчя. Жодна з них не наслідуються глянути на зловісні тіні, що наближаються, на невидимих чоловіків зі зброєю наготові, які ціляться в них. Можливо, цих жінок ось-ось уб'ють. А може, беручи до уваги всі ті катування, які на них чекають, смерть від пострілу — найменш болісний вибір.

Мандруючи поглядом цим зруйнованим куточком Анатолії*, ми з полегшенням нагадуємо собі, що насправді це локація для кінозйомки у Південній Каліфорнії і що ті довгі тіні відкидають не турки-шкуродери, а фотографи знімальної групи. І хоч у прес-релізах говориться зовсім інше, вірмени на зйомках — зовсім не вірмени. Наприклад, виявляється, що пара на фото — єврейка на ім'я Сара Лія Якобсон (Sarah Leah Jacobson) та її тринадцятирічна донька Мілдред.

Якщо розуміння, що ця фотографія інсценізована, робить її не такою щемливою, то інший факт, якого ні сфотографовані люди, ні фотографи знати не могли, залишає тяжке враження. Хоча ці двоє повернуться додому в центр Лос-Анджелеса після виконання ролей у «сценах тортур та збезчещення», та минує трохи більш ніж рік, і Сара Лія помре у віці тридцяти трьох років. Образ страждання стане останнім, яке збереглося, зображенням цієї жінки разом з дочкою.

Мілдред ніколи не подарує матері, що та покинула її. Однак, занедбаність — не єдиний спадок, який залишила по собі Сара Лія. За своє коротке життя вона пройшла шлях від Білостоку на сході Польщі, де народилася, до Голлівуду, де померла. Мілдред успадкує

* Анатолія — історична назва внутрішніх районів Малої Азії; півострів у Західній Азії, азійська частина Туреччини.

і потяг до ризикованих пригод. Вона вийде заміж за чоловіка, який народився у Нью-Йорку і в дев'ятнадцять років опинився у Китаї, а там помандрував до пустелі Гобі і скуповував хутра в монгольських кочовиків. Як і у Сари Лії, його ранне починання обірвалося. Він також помер у тридцять три.

Їхня донька на ім'я Сюзан Лі, яке стало американізованим відлунням імені Сари Лії, мала п'ять років, коли не стало батька. Він був для неї лише «набором фотографій», як написала вона пізніше.²

«Фотографії, — писала Сюзан, донька Мілдред, — засвідчують невинність, крихкість життів, які прямують до свого знищення».³ Те, що більшість людей, котрі стоять перед об'єктивом, не замислюються про загибель, яка чигає на них попереду, робить зображення ще зворушливішим: Сара Лія з Мілдред грали трагедію і не бачили, що їхня власна так швидко підбирається до них.

Так само не могли вони знати й того, як багато означав «Аукціон душ» для вшанування минулого і наскільки далеко зазірав у майбутнє. У тому, що останнє фото матері та бабусі Сюзан Зонтаг мало бути пов'язане зі сценічною реконструкцією геноциду, є надприродна закономірність. Переймаючись усе життя питаннями жорстокості та війни, Зонтаг переосмислить способи людського сприймання образів страждання і поставить питання, що люди роблять із тими образами, які бачать, і чи взагалі що-небудь роблять.

Ця проблема не була для неї філософською абстракцією. Якщо смерть Сари Лії розстроила життя Мілдред, то життя Сюзан, за її власним визнанням, також було розколоте навпіл. Розкол стався у книжковій крамниці Санта-Моніки, де вона уперше вихопила поглядом фотографії Голокосту. «Ніщо з побаченого досі — на світлинах чи в реальному житті — не вразило мене так гостро, глибоко і миттєво», — писала вона.⁴

Їй виповнилося дванадцять. Потрясіння було таким великим, що до кінця життя вона у кожній наступній книжці міркуватиме над питанням, як можна зобразити біль і як його можна витримати. Книжки і те бачення кращого світу, яке вони пропонували, порятували її від безрадінного дитинства, і щоразу, коли її посідали смуток і депресія, найпершим інстинктивним прагненням було заховатися у книжку, піти в кінотеатр чи в оперу. Може, мистецтво й не згладжувало життєвих розчарувань, але було обов'язковим тимчасовим знеболювальним. А ближче до кінця життя, під час ще одного геноциду (це слово

винайшли, щоб описати вірменську драму) Сюзан Зонтаг достеменно знала, чого потребували боснійці. Вона поїхала до Сараєво. І вона поставила там п'єсу.

Сюзан Зонтаг була останньою великою літературною зіркою Америки, ретроспективним поверненням у ті часи, коли письменники могли не просто розраховувати на шанобливе або гарне ставлення, а — на *славу*. Та ніколи доти письменник, який переймався недоліками літературної критики Дьйордя Лукача* та теорією *nouveau roman*** Наталі Саррот, не ставав таким відомим, як Зонтаг, і так швидко, як це вдалося їй. Її успіх буквально приголомшив: він розгорнувся у всіх на очах.

Висока, смаглява, «із чітко окресленими, як на портретах Пікассо, повіками та погідними, не так зверхньо вигнутими, як у Мони Лізи, вустами», Зонтаг полонила камери найбільших фотографів свого покоління.⁵ Вона була Афінною, не Афродітою: войовниця, «темний принц». З розумом європейського філософа і зовнішністю мушкетера вона втілювала риси, що поєднувалися у чоловіках. А новим було саме те, що ці риси співіснували в жінці, і таке поєднання подарувало цілим поколінням талановитих та інтелектуальних жінок еталон значно переконливіший за всі відомі досі зразки.

Її слава викликала захват жіноцтва почасти тим, що не мала аналогів. На початку кар'єри Зонтаг було неможливо осягнути розумом: прекрасна молода жінка, яка лякала своєю освіченістю; письменниця з культової цитаделі інтелектуального світу Нью-Йорка, що взялася до сучасної «низької» культури», яку старше покоління нібито люто зневажало. Вона не мала справжніх наступників. І хоча багато хто припасовував собі її образ, та роль цієї жінки уже ніхто не зіграє переконливо. Вона створила еталонний зліпок, а потім — розбила його.

Зонтаг було всього-на-всього тридцять два, коли її помітили за столом серед шістьох інших людей у розкішному мангеттенському ресторані: «Міс Бібліотекарка» — її літературне псевдо для вузького кола — гідно трималася поруч із Леонардом Бернстайном***, Річардом

* Дьйордь Лукач (1885–1971) — угорський революціонер, теоретик марксизму, літературний критик, учасник комуністичного руху.

** *Nouveau roman* (фр. новий роман) — експериментальний роман (або антироман) без сюжету й головного героя у творчості французьких письменників 1950–1970-х рр.

*** Леонард Бернстайн — американський диригент, композитор, піаніст, автор музики до стрічки «Вестсайдська історія».

Аведоном*, Вільямом Стайроном**, Сібіл Бертон*** та Жаклін Кеннеді.⁶ Там були Білий Дім і П'ята Авеню, Голлівуд і «Vogue», Нью-Йоркський філармонійний оркестр і Пулітцерівська премія — найблисучіше товариство, яке лишень існувало у Сполучених Штатах, та й в усьому світі. Саме в тому колі Зонтаг проведе решту свого життя.

Однак готова позувати перед камерою версія Сюзан Зонтаг завжди розходилася в поглядах із Міс Бібліотекаркою. Мабуть, жодна красуня не клопоталася своєю красою менше. Сюзан часто не стримувала подиву, коли несподівано наштовхувалася на ту ефектну жінку на фото. Наприкінці життя вона аж зойкала, коли бачила світлини молодшої себе. «Я була така гарна! — казала вона. — І навіть не розуміла цього».⁷

Сюзан Зонтаг за своє життя, яке збіглося з революційними змінами у способах здобуття і сприймання слави, єдина серед американських письменників скористалася з усіх цих перетворень. Вона ще й задокументувала їх. У дев'ятнадцятому столітті, писала вона, знаменитість була «людиною, яку фотографують».⁸ У добу Воргола (а він не випадково одним із перших визнав зірковий вплив Зонтаг) бути об'єктом фотографування стало недостатньо. За часів, коли фотографували *всіх*, слава набула значення «образу», двійника, набору отриманих ідей, часто, але не тільки — візуальних ідей, які підміняли людину. Зрештою, вже не мало значення, хто зачався за ними.

Вихована в тіні Голлівуду, Зонтаг прагнула визнання і викохувала власний образ. Та її гірко розчарувала та ціна, яку її двійник — «Темна пані американської літератури», «Сивілла Мангеттена» — заправив за це. За її зізнанням, вона мала надію, що «бути славетною веселіше»⁹, а ще — постійно викривала ризики поневолення людини шляхом перетворення її на частину репрезентації цієї людини, або надання переваги образу перед особистістю, котрій він належить, а також застерігала від усього, що образи спотворюють і замовчують. Вона розуміла різницю між людиною, з одного боку, та її зовнішністю, з іншого: Я-як-образ, як світлина, як метафора.

* Річард Аведон — американський фотограф, майстер документальної фотографії.

** Вільям Стайрон — американський письменник, лауреат Пулітцерівської премії 1968 року.

*** Сібіл Бертон — валлійська актриса, театральний режисер, засновниця відомого нью-йоркського нічного клубу «Артур», де збиралися знаменитості.

ЧАСТИНА I

Королева заперечення

До самої смерті Сюзан Зонтаг зберігала два домашні фільми, зроблені за такою давньою технологією, що вона ніколи не могла б їх переглянути. Вона ніжно любила ці талісмани, бо тільки на цих плівках збереглися рухомі образи її батьків разом — молодих, перш ніж вони вирушили у сповнене ризикованих пригод життя.¹

На мерехтливих кадрах видно Пекін, як тоді називали столицю Китаю: пагоди і крамниці, рикш і верблюдів, велосипеди і трамваї. На відео ненадовго з'являється група людей європейської зовнішності за парканом з колючого дроту, який відмежовує їх від юрби допитливих китайців. А потім на кілька секунд з'являється Мілдред Розенблатт, настільки схожа на свою дочку, що не дивно, чому їх помилково сприймали за сестер пізніше. Її вродливий чоловік, Джек, постає на декілька секунд, при такому паскудному освітленні, що складно роздивитися його хоч трохи краще, хіба можна зауважити, як він контрастує з китайськими споглядачами, — високий, білошкірий, вбраний як іноземець.

Фільм знятий приблизно 1926 року, коли Мілдред було двадцять років. Другий зняли приблизно п'ять років по тому. Він починається у потязі в Європі, а потім камера переміщується на верхню палубу корабля. Там компанія пасажирів — Джек із Мілдред та інше подружжя — кидають через сітку кільце, всі сміються. Мілдред зодягнена в літню білу сукенку та берет, широко усміхається і розмовляє з тим, хто стоїть за камерою. Починається гра в палубний хокей, десь на середині фільму з'являється худорлявий, довготелесий Джек у костюмі-

трійці і теж у береті. Він енергійно змагається з іншим чоловіком, а потім їхні друзі починають корчити пики і дуркувати, а Мілдред тим часом прихилиється до одвірка, майже задихаючись від сміху. Обидва фільми вкупі тривають менше ніж шість хвилин.

Мілдред Якобсон народилася в Ньюарку 25 березня 1906 року. Хоча її батьки, Сара Лія та Чарльз Якобсон народилися в окупованій Росією Польщі, та обоє дісталися до Сполучених Штатів ще дітьми: Сара Лія у 1894-му, у віці семи років, а Чарльз роком раніше, дев'ятирічним. Обоє батьків Мілдред говорили англійською без акценту, що було нетипово для євреїв у ту добу масової імміграції. А їхня онука — за іронією долі, найбільш європеїзована американська письменниця свого покоління — чи не єдина серед відомих єврейських письменників того покоління не мала ні особистого зв'язку з Європою, ні досвіду іммігрантського життя, характерних для стількох її колег-письменників.

Хоч Мілдред народилася у Нью-Джерсі, та виросла вона на іншому кінці континенту, в Каліфорнії. Коли Якобсони переїхали до Бойл Гайтс, єврейського району східної частини середмістя, Лос-Анджелес був містечком на порозі перетворення на велике місто. Перший голлівудський фільм зняли 1911 року, приблизно тоді, коли приїхали Якобсони. Через вісім років, коли Мілдред та Сара Лія з'явилися в «Аукціоні душ», місто вже стало домівкою масштабної індустрії. Кінематографічна колонія, яка щойно зароджувалася, приваблювала розпусту: Мілдред любила розповідати людям, що ходила до школи зі сумнозвісним бандитом Майкі Коеном, одним із перших ватажків злочинного світу Лас-Вегаса доби Сухого закону.² А ще та громада приваблювала розкіш і сочилася нею: Мілдред завжди вражала людей красою, марнославством і вишуканістю голлівудського зразка. Сюзан одного разу порівняла її з Джоан Кроуфорд*. Сюзан порівнювали з тією ж примадонною.³

«Вона завжди була підфарбована, — казав Пол Браун, який познайомився з Мілдред у Гонолулу. — Вона вирізнялася в тому місті гіпсі та серферів, де провела останню частину свого життя. У неї завжди була гарна зачіска. Завжди. Як нью-йоркська принцеса в костюмах від Шанель, і завжди була надто худа». Вона зберегла голлівудські звички на все життя. Відповідала по телефону гортаним «Тааааак?»

* Джоан Кроуфорд — американська акторка, танцюристка, лауреатка премій «Оскар» і «Золотий глобус».

і забороняла дочкам ступати на килим у вітальні, доки сама не підкличе їх жестом наманікюреної руки.⁴ Мілдред «мала цю упевненість королівських осіб у власній перевазі над іншими», — казав Пол Браун, який бачив її труднощі у взаємодії з реальним світом. «Здавалося, вона не знає, як знайти вмикач, щоб увімкнути світло».⁵

Коли вона попливла до Китаю, здавалося, що чарівна Мілдред вирушила назустріч приголомшливо блискучій долі. Її попутником на кораблі був Джек Розенблатт, з яким вона познайомилася, поки працювала нянькою «У Гроссінгера». То був один з велетенських літніх курортів у Катскільських горах, які ще називали «єврейськими Альпами». Для такої дівчини з родини середнього достатку, як Мілдред, курорт «У Гроссінгера» був підробітком на літо. Для людини на кшталт Джека робота «У Гроссінгера» була кар'єрною сходинкою.

Як тисячі інших бідних іммігрантів, батьки Джека, Семюел та Гуссі, з труднощами упхалися на Лоуер Іст Сайд Мангеттена, на той час бідний район із, мабуть, найгіршою славою в усій Америці. Розенблатти, які походили із Кживчі, що в Галіції, частині Польщі під пануванням Австрії, були значно простішими за Якобсонів, що належали до «середнього класу і жителів передмістя», а також були «аж ніяк не схожі на євреїв у першому поколінні», як сказала в одному інтерв'ю Сюзан.⁶ У вузькому колі вона говорила, що родичі її батька були «жахливо вульгарними».⁷

Можливо, саме неповага Семюела та Гуссі до освіти змусила їхню онуку дивитися на них зверхньо. Джек, який народився у Нью-Йорку 1 лютого 1905 року, закінчив чотири класи школи. Він покинув школу, коли мав десять років, і пішов працювати рознощиком товарів у районі магазинів хутра, на Вест Сайді Мангеттена, де незабаром помітили його енергійність і кмітливність. У нього була бездоганна фотографічна пам'ять, пам'ять його дочки буде такою самою винятковою.⁸ Його керівництво дало йому підвищення і, забравши з відділу кореспонденції, відрядило до Китаю у віці всього лишень шістнадцяти років. Там він мужньо подолав пустелю Гобі на спині верблюда, купив хутра монгольських кочовиків⁹ і врешті започаткував власну справу — хутряну корпорацію «Кунг Чен» з офісами у Нью-Йорку та Тяньцзіні. То був початок життя, сповненого клопотів: за вісім років життя у шлюбі Джек і Мілдред збудували прибутковий міжнародний бізнес, кілька разів побували у Китаї, подорожували на Бермуди, Кубу, Гаваї та до

Європи, щонайменше тричі змінили домівки і поміж тим народили двох дітей.

Коли Сюзан Лія Розенблатт прийшла у світ 16 січня 1933 року, подружжя жило в «розумному»* новому будинку на Західній вісімдесят шостій вулиці на Мангеттені. Того літа сім'я переїхала до Гантінгтона, Лонг-Айленд, а коли народилася Юдіт, приблизно в 1936-му, вони осіли у безжурному передмісті Грейт Нек. Це місто увіковічене в романі «Великий Гетсбі» під назвою Вест Егг, а переїзд туди Джека Розенблатта був свідченням успішної втечі з бідного гетто. У класовому розумінні Грейт Нек був так само далеко від потогінних фабрик та незатишного орендованого житла Лоуер Іст Сайду, як і від Китаю. Це було піднесення до значно вищого становища, на яке можна було покласти ціле життя тяжкої праці. Джек Розенблатт досягнув його до віку двадцяти п'яти років.

Такий швидкий підйом могла здійснити тільки одержима людина, а Джек знав, що йому слід поквапитися. Вісімнадцятирічним, через два роки після його першої подорожі до Китаю, він пережив перший приступ туберкульозу. У літературному розумінні, як пізніше писала Сюзан, то була «хвороба, якій властиво завдавати удару надміру чутливим, талановитим, захопленим своєю справою».¹⁰ У нелітературному розумінні хворість заповнила його легені рідиною і втопила його.

За всіма ознаками той чоловік, якого Мілдред зустріла «У Гроссінгера», був енергійним та спортивним, багатим і ось-ось мав стати ще багатшим. Та плями на його легенях змусили її замислитися. Насправді мати хлопця привезла його до «У Гроссінгера», сподіваючись, що сільське повітря принесе полегшення.¹¹ Мілдред збагнула, що спільне життя з ним може бути недовгим. Можливо, вона міркувала, що інфекція не обов'язково розвинеться у справжній туберкульоз: ці паличкоподібні бактерії могли роками залишатися в організмі, не коячи шкоди. Та лікування від них на той час іще не існувало. (Пеніцилін, відкритий 1928 року, стане широко доступним аж після закінчення Другої світової війни.) Тож Мілдред пристрасно закохалася у Джека. У 1930-му вони одружилися і вирушили до Китаю, відкривши магазин у Тяньцзіні.

* Розумний дім (smart house) — будинок, у якому автоматизоване все, що тільки можна.

Один із найближчих до Пекіну найбільших портів, Тяньцзінь, назву якого тепер зазвичай пишуть як Tianjin, був одним із відкритих для зовнішньої торгівлі завдяки міжнародним угодам. Необхідність мати такий порт нав'язали Китаю після його поразки в Опіумній війні. В цьому місті іноземні торговці могли діяти, не рахуючись з обмеженнями китайського закону. Для них, писала Сюзан, це означало «вілли, готелі, замські клуби відпочинку, майданчики для гри в поло, церкви, лікарні і військовий гарнізон, який їх охороняв». Для китайців це означало «закрите місце, загороджене колючим дротом; усі, хто там живе, повинні показувати перепустку, заходячи всередину чи виходячи назовні, а з китайців там тільки домашня прислуга».¹²

Ці прислужники займали чільне місце у спогадах Мілдред про Китай. Поки країну нищили японська окупація та громадянська війна, молодята Розенблатти насолоджувалися щасливим періодом. «Вона любила той стиль життя, — пригадував її друг Пол Браун. — Слуги. Присутність людей, котрі куховарять та прислужують. Просто життя у прегарному вбранні та серед чудових речей, вечірки у посольстві».¹³ Решту свого життя Мілдред роздаватиме милі китайські дрібнички на пам'ять друзям, яких особливо любила. «У неї були просто чудові речі, — розповідав Браун. — Красиві китайські штучки, зроблені маленькими китайськими ручками». Але її романтичні спогади були до смаку не всім: «Навіть у дитинстві, — писала її дочка Джудіт, — її розповіді про усіх тих людей, які так і сяк прислужували їй у Китаї, викликали в мене огиду».¹⁴

Невідомо, скільки часу достеменно прожили Розенблатти в Китаї. Вони не могли жити там безвізно. Тяньцзінь так далеко від Нью-Йорка, що коли Джек повернувся у 1924-му, переїзд від Шанхая до Сіеттла тривав шістнадцять днів. Ціла поїздка — майже місяць. Записи на митниці свідчать, що вони в'їжджали в Нью-Йорк майже щороку за час родинного життя, іноді з курортних місць, де, ймовірно, відпочивали.¹⁵ Бодай і раз на рік подорожувати до Китаю було б складно. То була виснажлива мандрівка навіть для людей при добром здоров'ї: тяжко для Джека з його слабкими легенями, тяжко для Мілдред, яка, схоже, двічі їхала вагітною.

Та саме Китай назавжди оселився у фантазіях Мілдред. Дім у Грейт Нек, де Сюзан провела перші півроку життя, був запакований пам'ятними китайськими сувенірами. «У Китаї колоніалісти приходили до того, що надавали перевагу китайській культурі перед власною, — писала вона. — Їхні домівки перетворювалися на маленькі музеї китайського мистецтва».¹⁶ Ці прикраси для інтер'єру стали ще

однією сумнівною спадщиною. «Китай завжди і скрізь заповнював увесь будинок, — писала Джудіт. — То був спосіб матері принизити теперішнє, нагадування про її “видатне” минуле».¹⁷

Енергійність Джека викрилася ще в одному. Сюзан запам’яталася коханка,¹⁸ а Джудіт описувала батька як «плейбоя».¹⁹ Можливо, це теж відбивало його нелегке усвідомлення, що йому відведено мало часу. Як і його донька Сюзан пізніше, він був сповнений рішучості взяти все, що тільки можна. Чи знала Мілдред? Складно уявити, що дівчатка могли дізнатися від когось іншого. Чи була вона проти? Секс, як показало життя пізніше, не цікавив її. Подібно до багатьох людей, котрі втратили батьків у дитинстві, Мілдред хотіла, щоб про неї піклувалися; не випадково вона із життя у Китаї з найбільшою ніжністю запам’ятала саме слуг. А Джек Розенблатт про неї піклувався.

Вона менше переймалася турботою про інших, або була менше здатна на це. Разом із вишуканими меблями жінка привезла з Китаю правила виховання дітей, які підкріпили власну природну схильність тримати їх подалі від себе. «В Китаї діти не ламають речей» — схвально казала вона. «В Китаї діти не базикають».²⁰ Китайські чи ні, та ці ідеї відображали світогляд позбавленої материнських почуттів жінки, яка не палала бажанням обміняти своє сповнене пригод життя із чоловіком на нудну працю з виховання дітей. «Наша мати, — казала Джудіт, — ніколи насправді й не знала, як то бути матір’ю».²¹

Коли догляд за дітьми перетворився на виснажливу рутину, Мілдред просто попливла кораблем геть. «Якимсь чином виник міф, нібито родичі» перейняли піклування про дівчаток на час життя Джека з Мілдред за кордоном, розповідала Джудіт. Але «родичі всі мали власні клопоти». Відтак з дуже юного віку дівчат запроторили на Лонг-Айленд з нянькою Роуз Макналті, «обсипаною ластовинням слонихою» ірландсько-німецького походження, та чорною куховаркою на ім’я Неллі. Ці жінки стали матерями для Сюзан та Джудіт. Та будь-яка дитина хоче до мами, і хоча Зонтаг рідко публічно згадувала про свою, але щоденники виказують, як вона захоплюється Мілдред.

У дитинстві Сюзан сприймала її як романтичну героїню. «Щось я перейняла з “Маленького лорда Фаунтлероя”, — писала вона, — якого прочитала, коли мені було 8 чи 9 років, наприклад, називала її “люба»».²² Листи до матері більше нагадували стурбовані батьківські, або написані пристрасно закоханим чоловіком або дружиною, аніж листи юної доньки. «Люба, — видихала вона у віці двадцяти трьох

років, — прошу пробащення, що пишу так коротко, бо вже пізно (третя година ночі) + мої очі трохи сльозяться. Будь здорова + будь обережна + будь усім на світі. Я безмежно тебе люблю + сумую за тобою».²³

«Вона безперечно була закохана у свою матір, — казала перша подруга Сюзан, Гарріет Сомерс, яка приблизно тоді познайомилася з Мілдред. — Завжди критикувала її за те, якою та була жорстокою, якою егоїстичною, якою марнославною, але це нагадувало розповіді коханця про людину, в яку він закоханий».²⁴

Погорда Мілдред, її клопотання зачіскою, макіяжем та уборами мали і психологічного двійника: вона чепурила паскудні обставини життя так наполегливо, що її донька Джудіт змальовувала її як «королеву заперечення».²⁵ Сюзан нерідко перешкоджала рішучій відмові матері від неприємних тем, тож одного року після телефонного дзвінка з привітанням до дня народження вона занотувала таку розмову між ними:

«М: (про її нещодавню біопсію товстої кишки — з негативним результатом) —

Я: Чому ти не сказала мені?

М: Ти ж знаєш, що я не люблю подробиць».²⁶

Вона сказала дочкам, що збирається взяти новий шлюб, лише після весільної церемонії. Не повідомила Сюзан, що помер дідусь, лише зауважила: «Не думаю, що йому подобалося думати, що він стане прадідом».²⁷ (Сюзан була вагітна.) Не дала знати Сюзан про смерть батька, а коли завела розмову про це, то збрехала і про причину смерті, і про місце поховання. (Через десятки років Сюзан не могла відшукати його могилу, бо мати сказала неправду.)

Ще один приклад відмови від деталей з'являється у написаних у молодості спогадах Сюзан, де незначна заміна імен була єдиним художнім відступом від правди.

«Одного вечора, коли Рут виповнилося три роки, гості розважалися особливо жваво, а чоловік був у набагато кращому настрої, ніж зазвичай, місіс Натансон відчула перший біль переймів, що свідчили про народження другої дитини. Вона перехилила ще одну чарку. За годину по тому жінка зайшла до кухні, де клопоталася Мері, яка допомагала подавати на стіл, і попросила її розстібнути гачки дорогої сукні для вагітних,

яку мала на собі. З вітальні долинав регіт і дзвін битого скла, а місіс Натансон впала на коліна і застогнала.

Нікому не заважай.

Через дві години народилася Джоан».

Мілдред не вбачала у цьому брехні, натомість вважала уникання подробиць делікатністю, тактовністю. Це була ввічливість, з якою вона ставилася до інших і яку сподівалася отримати у відповідь. Сюзан здавалося, що вона каже: «Збрешіть мені, я слабка». Мілдред сама наполягала, що надто вразлива для правди, і вважала, що «чесність і жорстокість — одне й те саме». Одного разу, коли Сюзан накинулася на Джудіт за щирість у розмові з матір'ю, Мілдред підтримала її докір: «Саме так», — докинула вона.²⁸

«Сюзан прожила величезну частину життя, намагаючись розгадати матір», — вважала Джудіт.²⁹ Донька розуміла, як поверхневність Мілдред формувала її власну особистість: «Народжена і вихована М. — з її зануренням у зовнішнє — я поринула прямісінько у внутрішнє життя».³⁰ Але вона не розуміла, як сформувалася сама собою поверхневність Мілдред. Як і чому та стала «королевою заперечення».

Побіжний погляд на дитинство Мілдред викриває низку життєвих поворотів, які могли б надломити навіть значно сильнішу особистість. Їй було лише чотирнадцять, коли Сара Лія померла від отруєння птомаїном*. Решту свого життя Мілдред «дуже рідко» згадувала у розмовах Сару Лію, однак її дочки мали підозру, що ця рана була дуже глибокою. Джудіт згадує, як ходила з Мілдред провідати «чудовий маленький будинок» у Бойл Гайтс, де вони мешкали до смерті матері. Мілдред ридала, коли виявила, що сам дім і той район зруйновані.

Сюзан пригадувала поїздку Мілдред із Китаю через Радянський Союз, яким на той час правив Сталін. Жінка хотіла вийти з потяга, коли той дістався до місця народження її матері. Та у 1930-х двері вагонів для іноземців були запечатані.

«Потяг кілька годин стояв на станції.

Бабусі стукали у замерзлі вікна у надії продати їм теплуватий квас та апельсини.

М. плакала.

Вона хотіла відчутти під ногами землю далекого місця, де народилася її мати. Хоча б один раз.

* Птомаїн — ковбасна отрута, трупна отрута.

Зонтаґ виявила у своїй творчості «нав'язливу тему несправжньої смерті». Завдяки дружбі з Пітером Худжаром (зліва), одним із великих фотографів епохи, вона почала відходити від цієї теми. У Палермо Худжар фотографував свого бойфренда, Пола Тека, у крипті із висохлими мертвими тілами: «Тіла можна використовувати для оздоблення кімнати, як квіти», — чудувався Тек. Сюзан із Ніколь поїхали до Ізраїлю під час Війни Судного Дня. У її третьому фільмі «Земля обітована» було багато таких тіл, фізичного свідчення страждання, яке вона оминала у попередніх творах.

У 1975 році, коли Сюзан було всього лишень сорок два роки, у неї виявили рак молочної залози четвертої стадії. Ніхто не сподівався, що вона житиме. Після виснажливого лікування Зонтаг полетіла до матері в Гонолулу. Її волосся повністю посивіло, тож мати послала її до перукаря, який створив новий імідж. Зачіска, яку він зробив, — чорне волосся з одним білим пасмом — стала одним із найбільш відомих образів свого часу. Повернувшись додому у 1978-му році, вона написала «Хворобу як метафору» — роздуми про рак. Після видання книжки вона сфотографувалася в офісі «ФШЖ».

У 1998 році, після двадцяти п'яти років свободи від раку Сюзан захворіла знову. До 1999-го, коли зроблений цей знімок, вона одужала, але вже ніколи не почувалася цілком здоровою. У 2000 році вона опублікувала свій останній роман «В Америці», а 11 вересня 2001 року була у Берліні, приголомшено спостерігаючи жахіття на відео, які передавала CNN. Вона написала короткий матеріал для «Нью-Йоркера», де порушила власний принцип, тобто «ти не маєш права публічно висловлюватися, якщо ти сам там не був». Три абзаци про 9/11 викликали більшу полеміку, ніж усе решта, що вона написала за життя.

Зонтаг глибоко писала про історію підроблених, або постановочних фотографій, зокрема знімків з війни — зроблених в Ентітемі, у Берліні, на Іводзімі (інша назва: острів Іото) — а також про те, як розуміння, що вони інсценізовані, нищить їхній авторитет, а також авторитет фотографії загалом.

